
САВІНОВА Н.В.,

доктор педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
корекційної освіти

БЕРЕГОВА М.І.,

старший лаборант,
кафедра корекційної освіти,
Миколаївський
національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

У статті автори подають загальну характеристику поняттю «толерантність», спираючись на словникові джерела та Декларацію принципів толерантності; характеризують педагогічну толерантність як складову особистості вчителя у сучасних умовах. Особливу увагу звертають на необхідність формування толерантності як однієї із основних складових особистості педагога. Також автори характеризують основні умови формування толерантної особистості; звертають увагу на особливості толерантності вчителя у педагогічному процесі; характеризують педагогічну діяльність толерантного вчителя.

Ключові слова: толерантність, педагогічна толерантність, толерантна особистість, інтолерантність.

В статье авторы подают общую характеристику понятию «толерантность», опираясь на словарные источники и Декларацию принципов толерантности; характеризуют педагогическую толерантность как составляющую личности учителя в современных условиях. Особое внимание обращают на необходимость формирования толерантности как одной из основных составляющих личности педагога. Также авторы характеризуют основные условия формирования толерантной личности; обращают внимание на особенности толерантности учителя в педагогическом процессе; характеризуют педагогическую деятельность толерантного учителя.

Ключевые слова: толерантность, педагогическая толерантность, толерантная личность, интолерантность.

The authors give a general description of the concept of "tolerance", based on the dictionary source and the Declaration of Principles on Tolerance; characterize teaching tolerance as part of the teacher's personality in modern conditions. Particular attention is paid to the need to formation tolerance as one of the main components of the personality of the teacher. The authors describe the basic conditions for the formation of a tolerant person; pay attention to the features of tolerance teacher in the educational process; characterize the teaching activities of a tolerant teacher. Modern conditions development of society, the introduction of inclusive education put forward new requirements for teachers that provide formation of educational tolerance. That is what makes it possible to consider teaching tolerance as professionally important quality of the teacher, which forms the professional competence and affects on the relationships with all subjects of the educational process. Teaching tolerance is the possession of abilities and skills tolerant (moral, cultural, polite, etc.) interaction with all subjects of educational process. This defines the proactive stance of the teacher, which is built on the principles of humanism, social equality, educational ethics. Formed skills of the teaching tolerance also contribute to correct mastering skills, conflict-free communication with all the subjects of educational process.

Key words: tolerance, teaching tolerance, tolerant personality, intolerance.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах модернізації освіти, появи нових освітніх тенденцій, які виявили особливу значущість особистості педагога, величезного значення набуває цілеспрямоване формування деонтологічної культури майбутнього вчителя.

У наш час відбувається активне включення осіб з вадами психофізичного розвитку у загальноосвітній простір, запровадження інклюзивної освіти. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Рівень підтримки, терпимість та гуманізм у ставленні до дітей з вадами психофізичного розвитку, можливість

надати їм доступну та якісну освіту – показники ступеня розвитку суспільства, у якому вони живуть.

В той же час здорові діти завдяки взаємодії з дітьми з вадами психофізичного розвитку вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, милосердними, співчутливими, терплячими, готовими до взаємодопомоги.

Поширення в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями є не лише відображенням часу, але й показником зміни ставлення суспільства та держави до людей з відхиленнями в розвитку від агресії та байдужості до толерантності.

На сучасному етапі розвитку науки немає єдиного комплексного підходу до вивчення поняття толерантності пе-

дагога, не визначені умови формування толерантності особистості педагога.

Метою статті є характеристика толерантності як складової особистості педагога, визначення основних умов формування цієї якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виховання толерантності як соціальної цінності досліджували А. Асмолов, О.Волошина, О.Погодіна, Ю.Шрейдер та інші.

Дослідженню підлягали й окремі педагогічні аспекти толерантності, серед яких: формування ставлення вихованців до толерантності як суспільно значущої цінності (В.Береговий, І.Бех, Т.Болотіна, Б.Гершунський, В.Глебкін, О.Грива, О.Гуткін, О.Клепцова, І.Крутова, В.Лекторський, М.Міріманова, П.Степанов та ін.); формування міжособистісної толерантності учнівської молоді (Г.Безюлева, Г.Скрябіна, Г.Солдатова, О.Шарова, Г.Шеламова та ін.); розвиток толерантності у контексті педагогічної взаємодії (І.Воробйова, О.Тодоровцева та ін.); толерантність у спадщині В.Сухомлинського (К.Фатєєва та ін.).

Виклад основного матеріалу. У сучасній школі рівень деонтологічної культури педагога має постійно підвищуватися, вдосконалюватися. Однією із найважливіших складових деонтологічної культури педагога є вміння сприймати дитину такою, якою вона є, толерантність.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки немає єдиного підходу до визначення поняття толерантності. Так, в українському педагогічному словнику толерантність трактується як терпимість до чужих думок та вірувань [2, с. 194].

У словнику української мови толерантний подається як поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [7, с. 179].

Першим міжнародно-правовим документом, у якому розкривається суть толерантності, є проголошена ЮНЕСКО у 1995 році Декларація принципів толерантності.

За Декларацією, толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба.

Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави.

Люди, які відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою, мають право повноцінно жити в світі та зберігати свою індивідуальність.

У Декларації зафіксовані головні рівні упровадження принципів толерантності: особистий, державний, соціальний [4].

З погляду психології, толерантність – це, передусім якість особливе, яке іде від самої людини, ставлення, позиція (повага, прийняття, розуміння), потреба, цінність, норма, погляд чи переконання; водночас, якась морально-етична категорія, що формується суспільством (борг, обов'язок). Пусковий механізм появи й вияву толерантності – це виявлення різниці між людьми, групами, державами, культурами і спосіб реагування ними [1].

Ми розуміємо толерантність як гармонію етичності та вихованості у ставленні до людини, розуміння індивідуальності та повагу прав особистості, обов'язкову високу моральну якість суспільних відносин та людського спілкування, що не дозволяє нехтувати

нормами права та закону.

Психолог І. Б. Гріншпун пропонує виділяти такі взаємозалежні параметри толерантності, розглядаючи їх як характеристику індивідуальності:

1. Об'єктивна віднесеність толерантності. Вочевидь, що толерантність диференційовано проявляється щодо різних об'єктів і впливів різних типів.

2. Діапазон толерантності. Умовне позначення толерантності як індивідуальної характеристики визначається через кількість допустимих фрустраційних впливів.

3. Фокус толерантності. Типологічна характеристика, що означає стилістичну близькість одного з двох полюсів («толерантність-інтолерантність»), або можливий баланс.

4. Стійкість толерантності. Тимчасова характеристика.

5. Динамічність толерантності. Толерантність не статична, і передбачає, по-перше, принципову кінцівку, а по-друге, динаміку з можливою зміною акцентів у плані близькості до жодного з полюсів [3, с. 34-35].

Обговорюючи межі толерантності, Т.П.Скрипкина пропонує на теоретичному рівні виділяти п'ять толерантних особистісних позицій, які різняться за рівнем припустимої толерантності:

- толерантність як внутрішня установка, як ухвалення та терпимість до іншого, чужого;
- толерантність як культурологічна норма (іншими словами – толерантність зовнішнього висловлювання);
- толерантність як неупередженість, як байдужість до іншого;
- толерантність до того, хто завдає нам шкоди;
- толерантність стосовно того, хто завдає шкоди не нам, а комусь іншому [8].

Отже, виявлення толерантності

означає повагу, але не потурання; дотримання кожною особистістю своїх переконань, але не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань.

У професії педагога така якість особистості як толерантність набуває особливого значення. Толерантність у педагогічному сенсі, на нашу думку, – це визнання педагогом прав дитини на створення рівних стартових умов у навчанні та вихованні, розуміння особистої та соціальної відповідальності за подальший розвиток і соціальну адаптацію дітей, у тому числі з порушеннями психофізичного розвитку, спілкування з дитиною та її батьками на оптимістичних, демократичних і гуманістичних засадах, віра в її успіхи та природні можливості.

Сучасні умови розвитку суспільства висувають нові вимоги до педагога, що передбачають формування педагогічної толерантності. Саме це дає змогу розглядати педагогічну толерантність як професійно важливу якість педагога, що формує професійну компетентність, а також впливає на взаємини з усіма суб'єктами освітнього процесу.

Формування толерантної особистості здійснюється в процесі навчально-виховної роботи, де прищеплюються дитині гуманістичні цінності і розвиваються її інтелектуальні здібності. Виховання толерантної людини є процесом цілісним і системним, але при цьому виступає ще й стихійним процесом саморозвитку, самовиховання, самореалізації. Додатковою умовою виховання толерантної особистості є процес соціалізації в цілому, проте основи моральності закладаються в родині, суспільному оточенні, серед однолітків, у суспільних інституціях тощо.

Вирішення проблеми виховання толерантної особистості полягає в ці-

лісності педагогічної концепції формування толерантності, збагаченої досвідом педагогічної діяльності видатних педагогів різноманітними засобами, принципами, методами і формами навчально-виховної роботи. Педагогічна концепція виховання толерантності не повинна зводитися лише до засвоєння соціальних цінностей як відбиття соціального. Вона має спиратися на траєкторію індивідуально-творчого саморозвитку, самоствердження, самореалізації особистості. Поняття сенсу як особливого, прискіпливого ставлення людини до життєвих цінностей, стало-го регулятора її життєдіяльності та поведінки стає центральним у соціальній теорії та практиці. Толерантність має виступати як спосіб дії в різних ситуаціях, що виникають у процесі спілкування між людьми, відносинами між різними соціальними групами тощо.

Отже, педагогічна толерантність може розглядатися, з одного боку, як засіб досягнення поставлених виховних та освітніх завдань, а з іншого, – як одна з цілей процесу виховання. Необхідною умовою успішності педагогічної діяльності є прийняття дитини такою, якою вона є. Толерантний педагог, завдяки особливій тактиці побудови своєї поведінки по відношенню до дітей, домагається більшої результативності.

Учені, аналізуючи особливості толерантності вчителя в педагогічному процесі, визначають наступні види толерантності педагога: соціальну (або соціально-психологічну) і психологічну або психофізіологічну (Ю.Поваренков) [5, с. 115]. Наявність соціальної толерантності дозволяє вчителю ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, а сформованість психологічної толерантності забезпечує високу стійкість вчителя до численних професійних стресів.

Ю.Поваренков пропонує виділяти в

соціальній толерантності динамічні й операціональні структурні компоненти. Динамічна сторона толерантності визначається змістом мотиваційної сфери вчителя (готовність прийняти учня, таким, який він є), системою його цінностей, інтересів, переконань і соціальних установок. Операціональну основу соціальної толерантності складають конкретні знання, вміння та здібності (знання про психологічні особливості людей, здатність спілкуватися з різними людьми, здатність контролювати процес спілкування та ін.) [5, с. 38].

Педагогічна толерантність має велике значення в роботі педагогів, проте, на жаль, інколи відчувається істотний дефіцит поваги і терпимості. У повсякденній педагогічній практиці нерідко можна зустріти прояви педагогічної інтолерантності – від байдужості до «власної думки» дитини до відвертого і жорстокого її знецінення та знищення, або приниження самого учня за його особисті погляди.

В.Сухомлинський підкреслює, що практика навчально-виховної роботи показує, що вагомих результатів у роботі добиваються лише ті педагоги, які мають перед собою ясну і чітку мету, працюють творчо, не задовольняються так званими «середніми показниками». І навпаки, зустрічаються випадки, коли «педагог байдуже ставиться до своєї роботи, коли його не хвилює доля вихованців, знання учнів незадовільні, ідейний рівень вихованців низький. Безвідповідальне ставлення до роботи виникає там, де наслідками роботи педагога ніхто не цікавиться. Досвід показує, що головною силою, покликаною виховувати відповідальність за роботу, є сам педагогічний колектив. Відповідальність за роботу виховується шляхом розгортання критики – ділової, повсякденної, яка стає органічною складовою частиною стилю роботи

школи. Учитель відчуває відповідальність за результати своєї роботи перед всім педагогічним колективом лише тоді, коли критика стає рисою роботи, а не набирає характеру крикливого «викриття», словесної тріскотні, урочистих обіцянок, компанійських авралів» [6, с.1].

У педагогічній діяльності толерантних викладачів використовуються такі типи взаємодії, як діалог, співпраця, наставництво, партнерство тощо. У структурі таких взаємодій переважають емоційно-вольові та когнітивні компоненти, які характеризуються високим рівнем емпатії, почуттями партнерства, вмінням прийняти його таким, яким він є, відсутністю стереотипності у сприйнятті інших людей, гнучкістю мислення, вмінням адекватно сприй-

мати та оцінювати свою особистість.

Таким чином, під педагогічною толерантністю можна розуміти володіння вміннями та навичками толерантної (терпимої, моральної, культурної, ввічливої тощо) взаємодії з усіма суб'єктами освітньо-виховного процесу, що визначає активну життєву позицію педагога, побудовану на принципах гуманізму, соціальної рівноправності, педагогічної деонтології; як норму власної поведінки зі сформованістю та нормативністю проявів педагогічної етики. Сформовані навички педагогічної толерантності як характеристики досвідченого педагога сприяють також оволодінню навичками коректної, безконфліктної комунікації з усіма суб'єктами освітньо-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бардьер Р. Л. Соціальна психологія толерантності / Р.Л. Бардьер. – К. : СПб., 2005. – 269 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник // С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1977. – с. 194
3. Гріншпун І. Б. Поняття і змістовні характеристики толерантності / І. Б. Гріншпун // Толерантна свідомість процесу формування толерантних відносин. – М., 2002. – с. 68-72
4. Декларація принципів толерантності (від 16.11.1995) : Документ 995_503, редакція від 16.11.1995, чинний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_503
5. Поваренков Ю.П. Психологическая характеристика профессиональной толерантности учителя / Ю.П. Поваренков // Вопросы психологии внимания : сб. науч. трудов / под ред. проф. В.И. Страхова. – Саратов : изд-во Саратов. ун-та, 2003. – Вып. 21. – 256 с.
6. Рожков М.И., Байбородова Л.В., Ковальчук М.А. Воспитание толерантности у школьников / М.И.Рожков, Л.В. Байбородова, М.А.Ковальчук. – Ярославль : Академия развития : Академия холдинг, 2003. – 192 с.
7. Словник української мови : в 11 томах. – Том 10, 1979. – С. 179
8. Скрипкина Т.П. Довіра й толерантність : чи існують кордони? // Міжкультурний діалог : дослідження та практика / Під ред. Р.У.Солдатовой, Т.Ю.Прокофьевой, Т. А.Люттой. – М. : Центр ЗМІ МДУ ім. М.В. Ломоносова, 2004. – с. 53-57.